

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ОРЛОВА ЮЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 811.161.2+811.161.1+ 811.111]’44(043.3)

АРХЕТИПНЕ І СТЕРЕОТИПНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ
КОНЦЕПТУ *ВІК ЛЮДИНИ* У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ
УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник

доктор філологічних наук, доцент
Зернецька Алла Анатоліївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
декан факультету іноземної філології,
професор кафедри прикладної лінгвістики,
порівняльного мовознавства та перекладу

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Іваницька Наталя Борисівна,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету,
завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

кандидат філологічних наук, доцент
Мелько Христина Богданівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
імені професора І. В. Корунця

Захист відбудеться “13” травня 2019 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, г. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, г. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “12” квітня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню архетипного і стереотипного відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

Еволюція ідей у наукознавстві сприяла реактуалізації питань, пов'язаних із дослідженням розумової (Л. Виготський, В. Вундт, М. Жинкін, А. Кожибські, О. Леонтєв, Дж. Міллер, Ж. Піаже та ін.), анатомо-фізіологічної (В. Бехтерев, І. Павлов, І. Сеченов та ін.) та антропогенетичної сутності людини (Ф. Боас, Л. Вайсгербер, Я. Грім, В. фон Гумбольдт, Є. Поліванов, О. Потебня, Е. Сепір, Е. Сміт, Б. Уорф та ін.), які так чи інакше є дотичними до проблеми взаємозв'язків традиційних дихотомій: *мова – мислення* (М. Болдирев, Г. Брутян, Г. Колшанський, О. Кубрякова, Дж. Лакофф, Е. Рош, Б. Серебренников, Л. Талмі, Ч. Філлмор та ін.), *мова – свідомість* (А. Бабушкін, Дж. Гріндер, Р. Ділтс, Р. Джекендофф, В. Красних, Н. Уфімцева та ін.), *мова – культура* (М. Алефіренко, А. Вежбицька, Є. Верещагін, С. Воркачов, В. Костомаров, К. Крамш, К. Леві-Стросс, В. Маслова, Г. Слишкін, В. Телія та ін.).

У сучасній когнітивній лінгвістиці ця дискусія перейшла у площину обговорення пошуків адекватних способів інтерпретації відображення у свідомості носіїв мов різних фрагментів навколишньої дійсності (Н. Арутюнова, Д. Лихачов, М. Піменова, З. Попова, Ю. Степанов, Й. Стернін, С. Тер-Мінасова, Р. Фрумкіна, У. Чейф, А. Ченкі та ін.). Окреме питання було порушено навколо такої одиниці відображення у свідомості людини явищ буття, як *лінгвокультурний концепт* (далі – ЛК), різноманітні аспекти аналізу якого (А. Вежбицька, С. Воркачов, В. Воробйов, В. Колесов, М. Красавський, Ю. Степанов, О. Шейгал та ін.) так і не вичерпали проблематики щодо визначення його структури, у зв'язку з чим лінгвоконцептологічні дослідження загалом набули “кризового стану” (С. Воркачов, В. Карасик, Л. Максимов, О. Селіванова). Перспективним вирішенням цієї кризи стала спроба осмислити організацію ЛК як діахронно- (М. Алефіренко, Л. Дронова, В. Зусман, А. Корольова, Н. Коч, М. Красавський, С. Кримський, Д. Морель, Ю. Степанов, Н. Сукаленко та ін.) синхронного (А. Баранов, Є. Бартмінський, О. Вілінбахова, В. Красних, Л. Крисін, В. Кузнецов, М. Піменова, К. Рахіліна та ін.) ментального утворення.

Наразі архетипно-стереотипну природу ЛК почали обґрунтовувати в багатьох лінгвістичних студіях (В. Агеєва, М. Алефіренко, І. Богданова, Б. Брославська, О. Ваховська, О. Гринько, Є. Мазяр, О. Ноженко, У. Савельєва, Н. Стефанова, І. Тищенко та ін.), пов'язуючи його витoki зі змістом тих важливих для етносів понять, в яких накопичено їх соціально й культурно значимий досвід (О. Герасимович, О. Складарова, Ю. Степанов та ін.), і одним із яких є ЛК *ВІК ЛЮДИНИ* (Ф. Ар'єс, Р. Батлер, Дж. Біррен, Д. Бромлей, Є. Головаха, Дж. Дейзі, Е. Еріксон, І. Кон, О. Кронік, І. Мечніков, М. Мід, І. Севільський, Н. Смельзер, М. Стельмахович, Н. Хоув, З. Фройд, В. Штраус та ін.).

Безпосередньо способи і засоби концептуалізації уявлень людини про її вік досліджували на матеріалі англійської (О. Авдєєва, І. Беженар, Ю. Коновалова, З. Фоміна), російської (О. Абрамова, А. Ашхарова, В. Башкєєва, Ю. Литвиненко, Ф. Марзук, І. Салім'янова та ін.), казахської (Д. Єсиркєєва), української (О. Чорна) мов.

У зіставних працях залучалися до аналізу такі мови: англійська та українська (В. Климчук, А. Пожар), російська, українська та англійська (В. Матвеев), українська та англійська (В. Бігун), російська та англійська (О. Арсентьева, Е. Діас, Ю. Зинов'єва, Т. Знаменська, Т. Костіна, І. Любіна), російська, англійська та татарська (Д. Салеева), російська та італійська (К. Токко), російська та китайська (Ван Венцьюань), російська та німецька (І. Калюжна, Н. Мелехова, Н. Попова), російської та словацька (Д. Кацкова), російська та французька (Н. Крючкова). Опрацьований матеріал ще раз переконує у тому, що досліджуваний ЛК має складну шарову структуру, яка має бути досліджена шляхом реконструкції як глибоко діахронних архетипних уявлень етносів про вік людини, так і сучасних стереотипних.

Актуальність теми дисертаційної роботи визначається її спрямуванням на вивчення взаємозв'язків когнітивних і мовних структур, динамічних процесів концептотворення – від архетипів як універсальних і національних базових констант культури – до етнокультурних стереотипів, репрезентованих у різних мовних картинах світу. Обраний у роботі лінгвоконцептологічний підхід у поєднанні з методиками порівняльно-історичного і типологічного мовознавства є необхідним для реконструкції первісної семантики імен концепту ВІК ЛЮДИНИ та його вербалізаторів в українській, російській та англійській мовах, виявлення спільних та відмінних способів і засобів його репрезентації у зіставлюваних мовах, що сприятиме забезпеченню об'єктивності результатів відображення характеристик віку людини у мовній свідомості представників кожної лінгвокультури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в рамках фундаментального наукового проекту, виконуваного за рахунок видатків фонду Державного Бюджету України “Германо-романо-слов'янський корпус аутентичних наукових текстів із лінгвоантропogeneзу: розробка технологій нового покоління” (державна реєстрація № 0117U004901). Дисертація є складовою частиною наукової теми кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу НПУ імені М. П. Драгоманова “Лінгвофілософські параметри дослідження мовних одиниць в контексті міжкультурної комунікації”. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 24 листопада 2006 р.), перезатверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 12 від 31 березня 2016 р.).

Мета роботи полягає у реконструкції механізмів архетипного і стереотипного відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні положення дисертації, пов'язані з теорією архетипів і стереотипів в аспекті лінгвокультурології і лінгвоконцептології;
- розробити комплексну методику аналізу лінгвокультурного концепту ВІК ЛЮДИНИ у діахронному і синхронному аспектах;
- виявити архетипне підґрунтя концепту ВІК ЛЮДИНИ;

– проаналізувати походження слів-імен концепту ВІК ЛЮДИНИ та ключових номінацій на позначення вікових періодів у житті людини в етимологічних джерелах;

– розкрити етапи стереотипізації уявлень про вік людини у свідомості носіїв української, російської та англійської мов;

– схарактеризувати закономірності й відмінності у відображенні архетипних і стереотипних уявлень про вік людини у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

Об'єктом дослідження є концепт ВІК ЛЮДИНИ як архетипно-стереотипне ментальне утворення, відображене у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

Предмет дослідження становлять архетипні (діахронні) та стереотипні (сучасні) характеристики концепту ВІК ЛЮДИНИ, вербалізовані у лексико-семантичних і фразеологічних системах української, російської та англійської мов.

Джерельною базою дослідження є: Психологічна енциклопедія (упоряд. О. М. Степанов, 2006); Соціологія: короткий енциклопедичний словник (гол. ред. В. І. Волович, 1998); Юридична енциклопедія в 6 т. (гол. ред. Ю. С. Шемшученко, 1998); Биологический энциклопедический словарь (гл. ред. М. С. Галяров, 1986); Педагогический энциклопедический словарь (гл. ред. Б. М. Бим-Бад, 2002); Популярная психологическая энциклопедия (С. С. Степанов, 2005); Социологический энциклопедический словарь на русском, английском, немецком, французском и чешском языках (гл. ред. Г. В. Осипов, 2000); Мифологический словарь (гл. ред. Е. М. Мелетинский, 1990); Философский словарь (гл. ред. И. Т. Фролов, 2001); Энциклопедический словарь медицинских терминов в 3 т. (гл. ред. Б. В. Петровский, 1982); Encyclopedia of Aging [Електронний ресурс]; Encyclopedia Britannica [Електронний ресурс]; українські, російські та англійські етимологічні словники: Етимологічний словник української мови у 7 т. (гол. ред. О. С. Мельничук, 1982–2012); Етимологічно-семантичний словник української мови у 4 т. (за ред. Ю. Мулика-Луцика, 1979–1994); Этимологический словарь русского языка (гл. ред. М. Фасмер, 2004); Историко-этимологический словарь современного русского языка в 2 т. (П. Я. Черных, 1999); An Analytic Dictionary of English Etymology (ed. by A. Liberman, 2007); An Etymological Dictionary of Modern English (ed. by E. Weekley, 1967); Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]; тлумачні: Великий тлумачний словник сучасної української мови (гол. ред. В. Т. Бусел, 2005), Словник української мови в 11 т. (гол. ред. І. К. Білодід, 1970–1980); Толковый словарь русского языка (С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, 1997–2006); Толковый словарь современного русского языка (В. В. Лопатин, 2013); Толково-понятийный словарь русского языка (гл. ред. А. А. Шушков, 2003); Академический толковый словарь русского языка (гл. ред. Л. П. Крысин, 2016); Longman Dictionary of Contemporary English (2009), Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (A. S. Hornby, A. P. Cowie, 1989); Merriam-Webster's Online Dictionary, British English Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс]; словники синонімів: Практичний словник синонімів української мови (С. Караванський, 2000); Новый объяснительный словарь синонимов русского языка (гл. ред. Ю. Д. Апресян, 2004); Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений (Н. М. Абрамов,

2006); Словарь синонимов английского языка (П. П. Литвинов, 2010); Oxford Dictionary of Synonyms and Antonyms [Електронний ресурс]; English Synonyms and Antonyms (ed. by J. C. Fernald, 2010); антонімів: Повний словник антонімів української мови (В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз, 2008); Словник антонімів української мови (Л. М. Полюга та ін., 2004); Словарь антонимов русского языка (гл. ред. Л. А. Введенская, 1995); Толковый словарь антонимов русского языка (М. Р. Львов, 2016); Oxford Dictionary of Synonyms and Antonyms [Електронний ресурс]; English Synonyms and Antonyms (ed. by J.C. Fernald, 2012); епітетів: Новий словник епітетів української мови (С. П. Бибики та ін., 1998); Словарь эпитетов русского литературного языка (гл. ред. К. С. Горбачевич, 2001); Dictionary of Epithets and Terms of Address (ed. by L. Dunkling, 1991); фразеологічні: Фразеологічний словник української мови у 2 т. (В. М. Білоноженко та ін., 1993); Українські прислів'я, приказки і таке інше (М. Т. Номис, 1993); Большой фразеологический словарь русского языка (В. Н. Телия, 2009); Словарь фразеологических синонимов русского языка (гл. ред. В. П. Жуков, 1987); Англо-український фразеологічний словник (К. Т. Баранцев, 2005); English-Russian Phraseological Dictionary (гл. ред. А. В. Кунин, 1984); пареміологічні: Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок (В. М. Северинюк, 2014); Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток (М. М. Пазяк, 2002); Русские половицы и поговорки (гл. ред. В. П. Аникин, 1988); Большой словарь русских поговорок (В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, 2008); Oxford Dictionary of English Idioms [Електронний ресурс]; Cambridge International Dictionary of Idioms (M. Aerts та ін., 1998); Collins Cobuild Dictionary of Idioms; перекладацькі: Великий українсько-англійський словник (М. І. Балла, Є. Ф. Попова, 2007); Новый украинско-русский и русско-украинский словарь (А. И. Петраковский, 2009); Англо-русский словарь (В. К. Мюллер, 1992); Большой англо-русский словарь в 2 т. (И. Р. Гальперин, 1979); фразових дієслів англійської мови: Cambridge Phrasal Verbs Dictionary (K/Virginia, 2006), Oxford Dictionary of Phrasal Verbs (P. Cowie, R. Mackin, 1993).

Фактичний матеріал дисертації становлять 3230 лексичних, фразеологічних та паремійних одиниць із семантикою віку людини (укр. 1030, рос. 1154, англ. 1046), вилучених із вищезазначених лексикографічних джерел.

Методи дослідження. У роботі застосовано такі методи та прийоми дослідження: *метод діахронної інтерпретації етимонів і методика семантичних полів* – для коментарів походження імен зіставляваних концептів у кожній мові, а також для виявлення етимологічних версій їхніх синонімів (М. І. Толстой), *метод когнітивно-ономасіологічної реконструкції* – для визначення мотиваційно-концептуальних ознак досліджуваного концепту в зіставляваних мовах; *структурний метод*, зокрема його методики *дефініційного аналізу* – для уточнення семантичної структури лексем, що позначають ім'я концепту, та *компонентного аналізу* – для виявлення семної структури лексем-вербалізаторів даного концепту; *зіставно-типологічний метод* – для визначення закономірностей і відмінностей у формуванні архетипного та стереотипного відображення досліджуваного концепту в свідомості носіїв української, російської та англійської мов; за *tertium comparationis* у роботі обрано етимологічні, семантичні та концептуальні ознаки лексем-вербалізаторів концепту ВІК ЛЮДИНИ.

Культурно-семіотичний метод застосовано для аналізу мовних засобів вербалізації концепту (лексем, фразеологізмів, паремій) як знаків культури; *процедуру кількісних підрахунків* – для встановлення кількості семантичних ознак лексем-вербалізаторів досліджуваного концепту, типів його когнітивних ознак, типів концептуальних метафор, лексико-семантичних полів, з якими пов'язаний концепт ВІК ЛЮДИНИ.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що в роботі *вперше представлено* структуру концепту ВІК ЛЮДИНИ як архетипно-символьного і стереотипного утворення, відображеного у свідомості носіїв української, російської та англійської мов; *зафіксовано*: 1) спільне і.-є. походження імен концепту *вік*, *age* в українській (від **uei* “сила”, “дія”, **ueik-* / *uoik* “бути сильним”, **ueik-t-* / **uik-t-* “життєва сила”) та англійській мовах (від праїндоевропейського **aiw* “життєва сила, життя (тривале), вічність”) і відмінну – лише праслов'янську прамовну форму **orstь* > **ord-to-* – для лексеми *возраст* – імені концепту в російській мові; 2) спільне походження ключових номінацій на позначення вікових періодів людини у трьох мовах: *юний*, *юный*, *juvenile*, *young*, укр., рос. *мужчина*, англ. *man*; у двох мовах: укр. *дитина*, *дівчина*, рос. *дитя*, *девочка*, *девушка*, укр. *маля*, рос. *мальчик*, укр. *парубок*, рос. *парень*, укр. *хлопець*, рос. *хлопец*, укр., рос. *отрок*, *молодість*, *молодость*, укр. *жінка*, рос. *женщина*, *зрілість*, *зрелость*; *старість*, *старость*, та відмінні – в українській мові: *немовля*; російській мові: *ребенок*; англійській мові: *baby*, *infant*, *child*, *boy*, *girl*, *young*, *adult*, *maturity*, *old*; *реконструйовано* архетипну (первісну) семантичну структуру ключових номінацій на позначення віку людини та їх синонімів у трьох мовах, яка сформована такими основними семами: ‘життєва сила / здоров’я’; ‘людина / тіло’; ‘дух / душа’; ‘воля / неволя’; ‘доля’; ‘ціле / частина цілого’; ‘сховище’; ‘рід / нащадок роду’; ‘мати / жінка’; ‘чоловік’; ‘герой’; ‘слабкий / безпомічний’; ‘маленький’; ‘працівник / служник / раб’; ‘простір / рух (по колу / уздовж)’; ‘ріст / верх’; ‘пора року / стан природи’; ‘вода’; ‘вічність’; ‘мовлення’; ‘стать’; *виявлено* трансформацію первісних архетипних значень імен досліджуваного концепту, які стереотипізувалися у свідомості носіїв трьох мов у 19 інтегральних семах, як-то: 1) ‘кількість’, 2) ‘рік’, 3) ‘тривалість’, 4) ‘життя’, 5) ‘період’, 6) ‘ступінь’, 7) ‘ріст’, 8) ‘розвиток’, 9) ‘розум’, 10) ‘зрілість’, 11) ‘духовність’, 12) ‘право’, 13) ‘відповідальність’, 14) ‘циклічність’, 15) ‘динамічність’, 16) ‘локалізація’, 17) ‘послідовність’, 18) ‘покоління’, 19) ‘старість’, на базі яких сформувалися 8 типів спільних стереотипно-концептуальних ознак: *кількісно-часові* (хронологічні, хронографічні та хронометричні ознаки віку людини), *просторово-орієнтаційні* (ознаки локалізації, місткості, розмірності вікових періодів), *процесуальні* (ознаки руху вгору / вниз / уздовж вікових процесів), *психо- / анатомо-фізіологічні* (ознаки (не)розумності, (не)досвідченості, (не)зрілості, сили / відсутності сили), *предметні* (ознаки віку людини як об'єкта почуття / відчуття), *соціально-правові* (ознаки правової (не)зрілості), *соціокультурні* (представлені формами звертання до особи чоловічої або жіночої статі дитячого / зрілого / похилого віку), *гендерні* (представлені бінарними опозиціями на позначення віку особи чоловічої або жіночої статі) та одна відмінна – психофізіологічного типу врівноваженості / неуврівноваженості – в англійській мові.

Установлено 8 універсальних метафоричних моделей стереотипізації концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської лінгвокультур: РОСЛИНА → ЛЮДИНА; ТВАРИНА → ЛЮДИНА; НЕІСТОТА → ЛЮДИНА; РЕЛІГІЙНІ ВІРУВАННЯ → ЛЮДИНА; НЕЖИВА ПРИРОДА → ЛЮДИНА; ДІЯ (у просторі) / ПРОЦЕС → ЛЮДИНА; ІСТОТА (МІФІЧНИЙ / РИТУАЛЬНИЙ / БІБЛІЙНИЙ / ЛІТЕРАТУРНИЙ ПЕРСОНАЖ) → НЕІСТОТА (віковий період) / ІСТОТА (особа за віком); РІД ЗАНЯТЬ → ЛЮДИНА; *визначено 4 універсальні лінгвокультурні коди* фразеостереотипізації концепту ВІК ЛЮДИНИ з характерними для кожного з них тематичними групами метафоричних номінацій: природний (5 груп), біологічний (4), соціальний (6), культурно-історичний (10); *обчислено* кількісні показники тематичних груп метафоричних номінацій у трьох мовах, що сягають 22 груп в українській, 23 – в російській та 25 – в англійській мовах; *схарактеризовано* джерела **позитивних** архетипно-стереотипних уявлень носіїв трьох мов, пов'язаних із концептом ВІК ЛЮДИНИ: “діти – радість, щастя, кохання, багатство, веселе гомінке життя”, “молоді – енергійні, веселі, активні, здатні йти на ризик”, “молоді – активні, фізично сильні, але недосвідчені / і розумні”, “молодість – благородна”, “молоді – непорочні”, “молоді мають надію на майбутнє”, “молоді – непримхливі”, “молоді мають добрі розумові здібності, потяг до знань”, “старість – досвід”, “літні люди, віддані, люблячі, терплячі”, “літні люди – веселі, молоді душею”; **нейтральних**: “жінкам властиве приховувати власний вік”; **негативних**: “діти – тягар”, “молоді – недосвідчені, незрілі, наївні”, “старі – уперті”, “старість – нещастя, зло, хвороба, незахищеність, смерть”, “старі – дурні, жадібні, фізично слабкі, непривабливі, працювати не здатні, для суспільства не корисні”, “літні люди – порочні, розпусні”, “старим властиве згасання інтелектуальних здібностей, дурість, забудькуватість”, “літні жінки – балакучі”, “літні жінки – сварливі та плаксиві”, “літні жінки – непривабливі”.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їхнього застосування у викладанні таких навчальних дисциплін, як “Порівняльна типологія мов” (англійської та української, англійської та російської, української та російської мов), “Загальне мовознавство”, “Теорія та практика перекладу”, “Лексикологія англійської мови” та ін. Зібраний фактичний матеріал може бути використаний у концептографічній практиці – при укладанні концептуаріїв української, російської й англійської лінгвокультур, зокрема такого фрагмента їх картини світу, як ВІК ЛЮДИНИ.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження апробовані на *п'яти* міжнародних конференціях: Міжнародній науковій конференції імені С. Бураго “Мова і культура” (Київ, 2013); VII Міжнародній науково-практичній конференції “Мова і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2013); XV Міжнародній заочній науково-практичній конференції “Розвиток науки в ХХІ столітті” (Харків, 2016); IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції “Наука та освіта в умовах трансформації суспільства” (Дніпро, 2018); III Міжнародній науково-практичній конференції “Концептуальні шляхи розвитку науки” (Київ, 2018); *одній* Всеросійській науковій інтернет-конференції з міжнародною участю “Трансформація соціокультурного пространства в ХХІ веке: современные реалии и культурные стратегии” (Саранськ, 2011).

Публікації. Теоретичні й практичні результати дисертації викладено у *п'ятнадцяти* публікаціях: у *дев'яти* статтях, надрукованих у фахових виданнях України; в *одній* статті – у періодичному виданні іншої держави; у *двох* статтях – у наукових виданнях України, що не є фаховими; в *одній* статті – в закордонному науковому виданні; у тезах доповідей *двох* міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (367 позицій, з яких 58 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (76 найменувань: 19 українських, 38 російських, 20 англійських). Повний обсяг дисертації – 257 сторінок, основний зміст викладено на 206 сторінках, у тому числі 7 таблиць, 8 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, схарактеризовано методи дослідження та фактичний матеріал, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, указано форми апробації і структуру роботи.

У **першому** розділі **“Теоретичні засади вивчення архетипного та стереотипного компонентів концепту ВІК ЛЮДИНИ як структури свідомості носіїв різних мов”** уточнено витлумачення таких понять, як архетип і стереотип та їх місце у структурі концепту загалом та концепту ВІК ЛЮДИНИ зокрема. Розглянуто способи об'єктивації концепту ВІК ЛЮДИНИ в наукових картинах світу: логіко-філософській, історико-генетичній та біосоціокультурній, що відображають позамовну реальність у свідомості носія мови (Ю. Апресян, О. Образцова, З. Попова, В. Шапар та ін.).

Поняття **“архетип”** у сферу наукового обігу було введено К. Юнгом на позначення колективного несвідомого, виокремленого психоаналітиком у структурі особистості (С. Гроф, Е. Дюркгейм, М. Еліаде, Г. Лебон, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, К. Мангейм, Г. Маркузе, С. Московічі, Платон, К. Уїлбер, П. Флоренський, З. Фройд, Е. Фромм, А. Шопенгауер та ін.) (рис. 1).

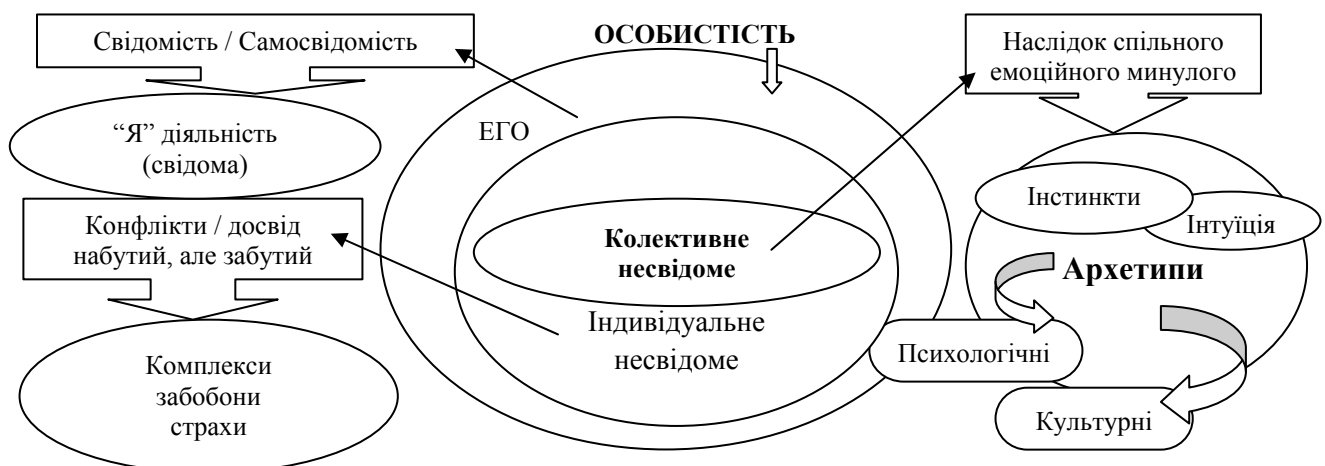

Рис. 1. Структура особистості за К. Юнгом

Однак від появи концепції архетипів К. Юнга і донині точиться дискусія щодо змісту цього феномена, за результатами якої сформувалися різні підходи до його витлумачення: *антропологічний* (Р. Бенедікт, Ж. Дюран, Дж. Фрезер та ін.), *психологічний* (В. Гегель, І. Кант, Р. Кетворд, Ф. Ніцше, К. Юнг та ін.), *літературознавчий* (В. Пропп, В. Топоров, Н. Фрай та ін.), *культурологічний* (Е. Мелетинський, М. Мід, Б. Парамонов, В. Шкуратов та ін.) та *лінгвістичний* (Л. Белехова, В. Мароши, Т. Топорова та ін.).

Попри міждисциплінарні напрями вивчення поняття “архетип”, загальне його розуміння представлено в такому оптимальному визначенні: **архетип** – це інваріантно-варіативна мисленнєва структура (переважно дихотомічна) (А. Гуревич, М. Еліаде, А. Пінтова, Т. Цив’ян), що виникає інстинктивно, організує і спрямовує когнітивні (Е. Кант, Платон, К. Юнг) та емоційно-поведінкові процеси людини і характеризується високою здатністю до метафоризації (Е. Будаєв, Е. Мелетинський, М. Осборн), актуалізуючись у свідомості людини (К. Юнг) як *культурні символи* (Р. Ассанджиолі, Е. Кассіер, І. Кон, О. Лосєв, Т. Пуларія, Р. Фірт, О. Шпенглер, К. Юнг) і *стереотипи* (В. Красних, Р. Фрумкіна, М. Шутова). Останні відображають колективний досвід етносів (А. Забіяко, М. Іванова, В. Козлов, С. Кримський, В. Топоров), набутий у специфічних умовах їхнього життя: географічних, історичних тощо (І. Гердер, Ш. Монтеск’є, О. Сліпушко).

Базовими характеристиками архетипу є: 1) генетична спадковість (К. Юнг); 2) здатність до утворення таких культурних форм, як міф, релігія, мистецтво, художня література (С. Аверінцев, Ф. Буслаєв, В. Веселовський, М. Еліаде, С. Кошарна, Т. Манн, К. Юнг), у сфері яких “архетип” втрачає юнгіанське трактування і починає вживатись на позначення універсальї світової культури, серед яких фундаментальною є міф (В. Гегель), зокрема міф світового дерева, річки, колеса / циклічний міф (О. Бриняк, Л. Колесникова, Г. Лозко), набуваючи характеру лінгвоментального явища (А. Большакова, І. Каліта, С. Кримський).

У зв’язку з цим архетип постає як підґрунтя *культурної ментальності* (термін П. Сорокіна) і становить сукупність незмінних спадкових “уявлень-образів” колективного несвідомого, що виникли на основі базових людських відчуттів й імпульсивно актуалізуються у свідомості у процесі соціалізації та інкультурації особистості (К. Касьянова, Л. Леві-Брюль, О. Селіванова, В. Шкуратов).

Для передачі та збереження етнічної традиції архетипна основа менталізації трансформувалась у стереотипи, під якими розуміють культурно-детерміновані уявлення або моделі поведінки, що виникають в умовах адаптації до повторюваних, а також нових життєвих ситуацій (М. Алефіренко, Ф. Бацевич, У. Ліппман, Т. Семашко), закріплюються у свідомості носіїв мов як ментальні інваріантні образи (А. Свіцова, Н. Уфімцева), що специфічно вербалізуються в конкретній лінгвокультурі (Ж.-К. Анскомбр, Є. Бартмінський, Л. Крисін, М. Шутова).

Носіями таких кодів лінгвокультури виступають статико-динамічні (Ю. Степанов) інформаційні когнітивні структури колективної й індивідуальної свідомості (О. Селіванова) – **концепти** (М. Алефіренко, С. Аскольдов, А. Вежбицька, С. Жаботинська, В. Маслова, З. Попова, Ю. Степанов, Й. Стернін та ін.), з-поміж яких концепт ВІК ЛЮДИНИ найбільш оптимально репрезентує архетипно-стереотипну організацію його структури (рис. 2).

Рис. 2. Схема трансформації архетипу в стереотип і концепт

Філософська легітимація даного архетипно-стереотипного утворення (Ю. Апресян, А. Гуревич, Д. Лихачов, Е. Сепір, Л. Чернова) підтвердила припущення про те, що менталізація уявлень про вік людини ґрунтується на таких *архетипах*, як ЧАС (М. Гайдеггер, Гомер, Е. Гуссерль, А. Кожибські, П. Сартр), ПРОСТІР (В. Вернадський, І. Ньютон), РУХ (О. Воропай, О. Чуприна) та *архетипних ситуацій* (зокрема, сезонно-календарної / релігійної обрядності) (З. Болтарович, Г. Коноваленко, А. Корінфський, М. Стельмахович). *Прототипною його моделлю* є переживання циклічного-лінійного часу (О. Шпенглер) як наслідок: 1) спостережень за онтологічно заданими параметрами буття: ритмічністю небесних явищ і природних циклів, поступово антопоморфізованих (О. Афанасьєв, О. Воропай, О. Герасимович); 2) прийняття християнства і нового сприйняття часу як есхатологічного процесу (Н. Арутюнова).

Культурно-історична та біосоціокультурна природа феномена віку людини пов'язана з поняттям *вікового символізму* (І. Кон), поява якого зумовлена соціальною рефлексією етносів (Л. Виготський, Е. Кассіерер, О. Кронік, Е. Фромм) у процесі культурогенези (Г. Спенсер), результатом якої є сформовані в різних культурах нормативні критерії віку (*вікова періодизація*), аскриптивні вікові ознаки і стереотипи (вікові норми поведінки людини), символи вікових процесів (*конфірмація*), вікові обряди (*жіночі та чоловічі ініціації*), субкультури (*моди, тедді-бої, стиляги, яппі, емо кідз та ін.*) / контркультури (термін Т. Розака) (*біт-покоління, хіппі, скінхеди та ін.*).

Спираючись на такі характеристики, поняття **ВІК ЛЮДИНИ** постає як *соціально-стратифікаційний та аскриптивний концепт*, що диференціює соціум на демографічні (діти, молодь, люди зрілого, похилого віку) та статусні групи / об'єднання (напр., групи молодих людей за критерієм адаптації до сучасних економічних відносин), та водночас *аксіологічний*, що відображає *ціннісно-оцінні вікові стереотипи* у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

У другому розділі “**Методологічна база для аналізу архетипного та стереотипного компонентів концепту ВІК ЛЮДИНИ**” визначено методологічні принципи лінгвоконцептологічних досліджень, методи та прийоми, застосовані у попередніх дослідженнях, на засадах яких розроблено комплексну методику аналізу архетипного і стереотипного відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

Основними методологічними принципами лінгвоконцептологічного дослідження, сукупність яких надає змогу науково аргументовано представити складні явища на зразок концепту і, насамперед, такого, що має глибоке діахронне архетипне підґрунтя, є: *антропоцентризм* (В. фон Гумбольдт, О. Кубрякова, О. Селіванова, Ю. Степанов, В. Телія, О. Яковлева), *експансіонізм* (Ф. Ар’єс, Л. Виготський, Є. Головаха, І. Кон, О. Кронік, Ж. Піаже), *експланаторність* (А. Вежбицька, С. Воркачов, К. Рахіліна), *когнітивізм* (Н. Арутюнова, Ю. Апресян, В. Карасик, В. Левицький, І. Мельчук, Р. Павільоніс, З. Попова, Й. Стернін) та *принцип культурного детермінізму* (Р. Бенедикт, Ф. Боас).

Актуалізованими наразі є наукові орієнтири лінгвістів до усвідомлення різних аспектів концептуалізації уявлень людини про власний вік та його періоди, зокрема дитинство, підлітковий вік, молодість, похилий вік, старість, через їхню фіксацію в окремих мовах та у зіставленні. Безпосередньо концепт ВІК ЛЮДИНИ описано на базі застосування таких методів і методик, як *структурно-семантичний* (Т. Костіна, Н. Крючкова), *компонентний аналіз* окремих вербалізаторів концепту (В. Бігун), *дискурс-аналіз* (О. Авдєєва, В. Башкеєва, Д. Єсиркеєва, О. Філімонова, О. Чорна), *лінгвокультурологічний аналіз* – для розкриття етнокультурних вікових стереотипів, зокрема в російській мовній картині світу (І. Любіна, Ю. Литвиненко).

Для розкриття етапів архетипного і стереотипного відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов було розроблено комплексну методику, яку виконано у *чотири* послідовні етапи.

На *першому етапі* на основі аналізу етимологічних версій імен досліджуваного концепту *вік, возраст, age* і лексем-номінацій вікових періодів та осіб за віком у трьох мовах було виявлено їхнє походження. На цьому етапі було застосовано *прийом семантичної реконструкції* – для з’ясування первісного значення мотиваторів віку людини (Л. Усик), образів, символів або зв’язків з предметами матеріальної культури, на основі яких виникло певне значення (В. Виноградов, М. Маковський, К. Юнг), і встановлено факт наявності у групах досліджуваних лексем онтологічної концептуальної спорідненості (В. Колесов, С. Проскурін, Ю. Степанов, В. Топоров). Додатково застосовано *метод семантичного мікрополя* – для виявлення етимологічних версій синонімів слів-імен концепту (М. Толстой).

На *другому етапі* шляхом застосування *структурного методу*, зокрема його *методик компонентного (дефініційного) аналізу* лексем-репрезентантів концепту, було побудовано його номінативне поле (З. Попова, Т. Семашко, Й. Стернін), схарактеризовано стереотипно-концептуальні ознаки ціннісно-поняттєвої складової концепту як наслідку історичних трансформацій архетипних уявлень. *Прийом семантичної реконструкції* використано для спостереження за змінами в семантичній структурі концепту в діахронії (Л. Усик).

Третій етап передбачав когнітивно-ономасіологічну реконструкцію виявлених раніше мотиваційно-концептуальних ознак. *Прийом когнітивної реконструкції* сприяв установленню метафоричних моделей ціннісно-образної стереотипізації концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської лінгвокультур (А. Баранова, Р. Гіббс, М. Джонсон, Дж. Лакофф, В. Телія). *Ономасіологічна реконструкція* передбачала визначення лінгвокультурних кодів фразеостереотипізації даного концепту з характерними для кожного з них тематичними групами метафоричних номінацій віку людини. Для аналізу мовних засобів метафоричної номінації концепту як знаків культури й етикету застосовано *культурно-семіотичний метод* (М. Красавський).

На *четвертому етапі* встановлено джерела витоків нейтральних, позитивних та негативних архетипно-стереотипних (ціннісно-оцінних) уявлень носіїв трьох мов, пов'язаних із концептом ВІК ЛЮДИНИ.

На всіх етапах дослідження проводилось *зіставлення* – для встановлення закономірностей та відмінностей у відображенні архетипних і стереотипних уявлень про вік людини у свідомості носіїв української, російської та англійської мов. За *tertium comparationis* у роботі обрано етимологічні, семантичні та концептуальні ознаки лексем-репрезентантів концепту ВІК ЛЮДИНИ.

Процедуру кількісних підрахунків застосовано з метою забезпечення достовірності здобутих результатів дослідження.

У **третьому розділі “Концепт ВІК ЛЮДИНИ як архетипна структура свідомості носіїв української, російської та англійської мов”** встановлено архетипну основу досліджуваного концепту в трьох мовах і зафіксовано історично спільну та відмінну змістову основу його імен *вік*, *возраст*, *age* і ключових номінацій на позначення вікових періодів й осіб за віком в українській, російській та англійській мовах.

За даними етимологічних джерел у роботі виявлено версії походження та паралелі щодо формальної (Ю. Степанов) і семантичної спорідненості в інших і.-є. мовах (М. Толстой) таких ключових номінацій концепту ВІК ЛЮДИНИ (І. Калюжна), як 1) слова-імена концепту *вік*, *возраст*, *age* (див. табл. 1); 2) їхні ключові синоніми, що характеризують існування людини у вимірах часу (див. табл. 2); 3) лексеми на позначення вікових періодів та осіб за віком (І. Любіна).

Огляд варіантів походження слів-імен концепту та їхніх ключових синонімів сприяв з'ясуванню первісних уявлень-образів у свідомості носіїв трьох мов про часову природу існування людини, сформованих 9 спільними семами: ‘сила / міць’, ‘життя’, ‘людина / істота’, ‘тіло’, ‘нащадок / покоління’, ‘оберт / коло’, ‘шлях / дорога / зупинка’, ‘пора року’, ‘дати; визначити’; та 21 відмінною: 4 семи – в українській мові: ‘здоров’я’ (*вік*), ‘доля’ (*рік*), ‘воля’ (*людина*), ‘різати’ (*час*); 2 – в російській: ‘ріст’ (*возраст*), ‘час’ (*год, день*), 12 – в українській і російській: ‘майно’ (*життя, жизнь*), ‘тварина’ (*життя, жизнь*), ‘дерево’ (*вік, возраст*), ‘вічність’ (*чоловік, человек*), ‘дух / душа’ (*чоловік, человек*), ‘ціле / частина цілого’ (*чоловік, человек*), ‘верх’ (*чоловік, человек*), ‘передня частина’ (*чоловік, человек*), ‘літо’ (*літа, лета*), ‘добрий’ (*літа, лета*), ‘вода’ (*літа, лета*), ‘сховище’ (*етап, этап*), 1 – в російській та англійській: ‘строк’ (*год, age*), 2 – в англійській: ‘весна’ (*year*), ‘ділити, дробити’ (*time*).

**Етимологічні версії походження слів
вік, возраст, age – імен концепту ВІК ЛЮДИНИ**

Ім'я концепту	Первісне значення мотиваторів віку людини
укр. вік	і.-є. <i>*uei</i> “сила”, “дія”, <i>*ueik-</i> / <i>uoik</i> “бути сильним”, <i>*ueik-t-</i> або <i>*uik-t-</i> “життєва сила”, псл. <i>*věкъ</i> “сила, життя, здоров'я”; здоров'я > псл. <i>*sъdorvъ, sъ</i> > дн.-інд. <i>su</i> “добрий” + <i>*dorvo</i> “з доброго дерева” (ЕСУМ)
рос. возраст	псл. <i>*orstъ</i> > <i>*ord-to</i> , питоме <i>взростъ</i> , спор. з лат. <i>arbor</i> “дерево”, ірл. <i>ard</i> “високий, великий”, алб. <i>rit</i> “росту”, що пор. з укр. <i>pid</i> , рос. <i>pod</i> (М. Фасмер)
англ. age	і.-є. <i>*aiw</i> “життєва сила”, “життя”, “вічність”, споріднене з лат. <i>evum</i> “час життя”, “вічність”, “вік”; <i>aevum</i> “вік” > <i>aiw</i> + <i>evum</i> ; <i>aetas-aevitas</i> “строк, покоління” > <i>aiw</i> + <i>evum</i> + лат. <i>vita</i> “життя” (OED)

**Етимологічні версії походження синонімів слів
вік, возраст, age – імен концепту ВІК ЛЮДИНИ**

Синоніми імен концепту <i>вік, возраст, age</i>	Етимологічні версії походження / первісне значення мотиваторів віку людини
укр. <i>життя</i> рос. <i>жизнь</i> } укр. <i>чоловік</i> рос. <i>человек</i>	д.-рус. <i>животъ</i> “життя, майно, тварина” (рос. <i>животное</i>) Вірогідні версії походження: псл. 1) <i>*čьlo</i> (одного кореня з <i>*čelьbadь</i>) + <i>*věкъ</i> (“дитя / чадо”) > нащадок / продовжувач роду; 2) <i>*čьlo</i> “чоло”, “вище” + <i>*věкъ</i> (“сила”) > “вища сила”; 3) <i>čьlo</i> (“чоло”, “вище”) + <i>věкъ</i> (“життя”) > “вище життя” (Г. Циганенко); “повний сили і життя” (В. Колесов); “дорослий мужчина” (П. Черних); “дитя, нащадок роду, клану” (А. Семенов); “такий, що обернений ліком або словом до вічності”, “істота як ціле” (Тіло, Дух, Душа) (М. Шанский)
укр. <i>людина</i> англ. <i>human</i>	ст.-слов. <i>людинъ</i> “вільна людина” лат. <i>humanus, homo</i> “людська істота”
англ. <i>life</i>	прагерм. <i>*leiban</i> “життя, людина, тіло”
укр. <i>час</i> рос. <i>время</i>	псл. <i>časъ</i> “нарізка” і.-є. <i>*uert</i> “рушити, повертати, обертати”, запозичене з цслов. замість <i>*вермя</i> “погода”
англ. <i>time</i>	і.-є. корінь <i>*da</i> “ділити, дробити”
укр. <i>рік</i> рос. <i>год</i>	д.-рус. <i>рокъ</i> “вік, доля” д.-рус. <i>годъ</i> “час”, “строк”
укр. <i>літа</i> рос. <i>лета</i> } англ. <i>year</i>	д.-слов. <i>*lěto</i> “рік, пора року, чудовий (час), пора дощів” і.-є. <i>*yer-</i> “пора року, весна” або > дієсл. корінь <i>*ei</i> “здійснювати, робити”, ймовірно, “такий, що здійснює повний цикл”
укр., рос. <i>пора</i>	грец. <i>порейв</i> “дати; визначити”
укр., рос. <i>дата</i> , англ. <i>date</i> }	і.-є. <i>*do</i> “давати”
укр. <i>період</i> рос. <i>период</i> англ. <i>period</i> }	лат. <i>periodus</i> “обертання, оберт”, грец. <i>periodos</i> “колооберт” > <i>peri</i> “навколо” + <i>hodos</i> “подорож; шлях, дорога”
укр. <i>етан</i> , рос. <i>этан</i> , англ. <i>stage</i>	ср.-н.-нім. <i>stapel</i> “сховище” > фр. <i>étape</i> “перехід”, “місце зупинки” і.-є. <i>*sta-</i> “стояти, ставати; бути міцним, надійним”

Виявлено генетично споріднені лексеми на позначення вікових періодів та осіб за віком в трьох мовах: укр. *юний*, рос. *юный*, англ. *juvenile* (від і.-є. **iuun*), укр., рос. *муж(-чина)*, англ. *man* (від герм. **mann* “людина, чоловік; хоробра людина, герой; здатність розуміти; слуга, васал, доросла особа чоловічої статі, контрольована іншою людиною”); в українській та російській мовах: укр. *дитина*, *дівчина*, рос. *дитя*, *девочка*, *девушка* (від і.-є. **dhei* “годувати груддю”, “всмоктувати”, **dher* “носити”, “народжувати”), укр. *маля*, рос. *мальчик* (від і.-є. **mel* > **mol* “маленький”), укр. *парубок*, рос. *парень* (походження остаточно не з'ясоване, ймовірно, від слов. **pare* “хлопець, друг, приятель”), укр. *хлопець*, рос. *хлопец* (походження остаточно не з'ясоване, вірогідно, від д.-рус. *холопъ* “раб”), укр., рос. *отрок* (праслов. **ot(ь)β rokъ*, **ot(ь)β* “не” + *rokъ* “говорити, казати” > “той, що не має права говорити”), *молодість*, *молодость* (від і.-є. **mol-* “м'яти, розтирати, робити м'яким, ніжним”), укр. *жінка*, рос. *женщина* (від і.-є. *gen* “народжувати”), *зрілість*, *зрелость* (від загальнослов'янського **zъreti* “ставати дозрілим, стиглим”); старість, старость (не має надійної етимології: 1) і.-є. **st(h)a* “міцно стояти”; 2) д.-в.-нім. *stiur* “бик” (О. Преображенський); 3) і.-є. **ser-* > **ker* “палити”; 4) іран. **tar* “темний”; відмінні – в українській мові: *немовля* (від праслов. *не мълвити* “не говорити”); російській: *ребенок* (від і.-є. **orb* “слабкий, безпомічний”), *ветхий* (від лат. *vetustus* “ненадійний”, д.-англ. *witan* “іти” (М. Маковський), споріднене з ірл. *sin* “погода”, англ. *weather* “погода” > і.-є. **(k)uethor* “чотири” (від і.-є. **uet*, **uer-(men)* “час, погода”); англійській: *child* (від герм. *kiltham* “матка”), *baby* (результат звуконаслідування белькоту немовляти), *boy* (від д.-англ. *boian* “базікати, теревенити”), *infant* (від лат. *infantem* “той, що не може говорити”), *girl* (від д.-англ. *gierela* “одяг, що носили переважно особи жіночої статі”), *young* (від і.-є. кореня *yeu* “життєва сила, енергія, бадьорість”), *maturity* (від лат. *mātūritas* “зрілість”, *mātūrus* укр. “зріти”), *old* (від і.-є. **al* “зростати, набирати сили”), англ. *adult (-hood)* (від лат. *adolescentum* “сповнений сил”).

Реконструйовано спільні первісні уявлення носіїв трьох мов про вікові періоди та осіб за віком, сформовані 8 інтегральними семами: ‘життєва сила’, ‘людина’, ‘мати / жінка’, ‘чоловік’, ‘розум’, ‘мовлення’, ‘працівник / служник / раб’, ‘герой’ / ‘відвага’ та 1 бінарною опозицією: ‘слабкий / сильний’ (укр. *молодість*, рос. *младенець*, *ребенок*, *молодость*, англ. *senile* / укр. *старий*, рос. *старый*, англ. *old*); та відмінні, сформовані 8 диференційними семами: 2 – в російській мові: ‘несамостійність’ (*ребенок*), ‘ненадійність’ (*ветхий*); 4 – в українській та російській: ‘маленький’ (*маля*, *мальчик*), ‘друг’ (укр. *парубок*, рос. *парень*), ‘неповнолітній’, ‘той, що не має прав’ (укр., рос. *мужчина*, зменш. від *муж*); 2 – в англійській: ‘стать’ (*girl*, *man*, *woman*), ‘одяг’ (*girl*).

У діяхронічному вимірі визначено когнітивне підґрунтя ціннісного смислу віку людини як однієї з ключових ціннісно-смислових домінант в ієрархії аксіологічних констант буття людини. Встановлено 12 (мотиваційно) ядерно-концептуальних ознак ключових номінацій концепту ВІК ЛЮДИНИ, що утворюють архетипну основу його творення у свідомості носіїв української, російської та англійської мов: “людина”, “тіло”, “сила”, “життя”, “природний час”, “природний простір”, “рух по колу”, “рух уздовж”, “припинення руху”, “фізична дія людини”, “фізичний стан людини”, “соціальний статус чоловіка”.

У четвертому розділі “Концепт ВІК ЛЮДИНИ як архетипно-стереотипна структура свідомості носіїв української, російської та англійської мов” визначено стереотипні уявлення носіїв української, російської та англійської мов про ВІК ЛЮДИНИ, відображені в актуальній структурі концепту, зокрема таких його складових, як ціннісно-поняттєва, ціннісно-образна та ціннісно-оцінна; розглянуто стереотипізацію бінарних опозицій Верх / Низ; Ліво / Право в етимологічному шарі концепту ВІК ЛЮДИНИ.

Виходячи з того, що значення слова є формою вираження свідомості, у роботі виконано аналіз лексикографічних дефініцій ядерних лексем *вік*, *возраст*, *age* у трьох мовах, в результаті якого виявлено чотири універсальні ЛСГ: 1. Вік людини; 2. Вік тварини; 3. Вік рослини; 4. Вік матеріального предмета.

Ціннісно-поняттєві уявлення про вік людини носіїв трьох мов сформовані на основі 19 інтегральних сем: 1) ‘кількість’, 2) ‘рік’, 3) ‘тривалість’, 4) ‘життя’, 5) ‘період’, 6) ‘ступінь’, 7) ‘ріст’, 8) ‘розвиток’, 9) ‘розум’, 10) ‘зрілість’, 11) ‘духовність’, 12) ‘право’, 13) ‘відповідальність’, 14) ‘циклічність’, 15) ‘динамічність’, 16) ‘локалізація’, 17) ‘послідовність’, 18) ‘покоління’, 19) ‘старість’. На базі цих сем сформувалися 8 спільних типів стереотипно-концептуальних ознак (далі – СКО): 1 – кількісно-часові: укр. *тре́тяк*, рос. *годовальи́й*, англ. *thirty-something*; 2 – просторові: укр. *вік знижений / підвищений*, рос. *середови́к*, англ. *median age*; 3 – процесуальні: укр. *активний вік*, рос. *возраст становле́ния*, англ. *rising twenty*; 4 – предметні: укр. *на лі́тах / порі*, рос. *в / на возра́сте*, англ. *be in teens, the under-5s*; 5 – психо- / анатомо-фізіологічні: укр. *вік життєзда́тності*, рос. *ментальни́й возра́ст*, англ. *fertile age*; 6 – соціально-правові: укр. *правозда́тність*, рос. *гражда́нское соверше́нноле́тие*, англ. *legal (drinking) age*; 7 – соціокультурні: укр. *пан(-и), панночка*, рос. *молодой челове́к*, англ. *master, sir, madam, miss*; 8 – гендерні: укр. *відмолоди́кувати / відді́вувати*, рос. *юноши (парни) / де́вушки*, англ. *boy- / girl- / man- / womanhood*; укр. *немовля, дитина*, рос. *младене́ц, ребе́нок*, англ. *baby, child*; та 1 відмінна – психофізіологічного типу врівноваженості / неврівноваженості – в англ. мові (*poise* “емоційна врівноваженість”).

Виявлено 16 типів концептуальних зв’язків віку людини з іншими сферами в межах концептосфери ЛЮДИНА, з яких універсальними є: зовнішність; будова тіла; стать; вдача; спосіб життя; розумові здібності; поведінка; сімейний стан; статеві стосунки; ступінь навчання; рід занять; родинні зв’язки; відмінними є: в українській мові: нещастя, вбивство, весілля, життя / смерть; в англійській: соціальний статус.

Ціннісно-образні уявлення про вік людини становлять 8 базових метафоричних моделей (А. Баранов, Ю. Кравцова, О. Поліщук, Д. Шмельов та ін.), де цариною мети ВІК ЛЮДИНИ є: РОСЛИНА (укр. *спі́ла я́года*, рос. *ста́рый гри́б / пень*, англ. *the fruit of womb*); ТВАРИНА (укр. *ста́рий вовк*, рос. *орел*, англ. *polar beaver*); НЕІСТОТА (*ба́бин смик*, рос. *жа́рт. шпинга́лет*, англ. *the pinafores*); РЕЛІГІЙНІ ВИРУВАННЯ (укр. *А́ред*, рос. *Христо́ва невеста*, англ. *answer to a maiden’s prayer*); НЕЖИВА ПРИРОДА (укр. *сні́гом вибі́лені коси*, рос. *ба́бье ле́то*, англ. *the twilight of life*); ДІЯ / ПРОЦЕС (укр. *непосидько, ходу́льчик*, рос. *резву́н, за парня́ми побе́жатъ*, англ. *advancing / declining years*); РІД ЗАНЯТЬ (укр. *коза́к*, рос. *доказа́ть гу́сара*, англ. *good sport*), а також модель ІСТОТА → НЕІСТОТА (віковий період) / ІСТОТА (особа за віком) (укр. рос. *бо́жич, сенекту́та*, англ. *a harpy, dame*).

Асоціативна складова цього компонента реконструйована шляхом аналізу фразем та паремій, у результаті якого визначено 4 універсальні тематичні коди стереотипних метафор, на базі яких у кожній мові утворено ці одиниці: природний (5 груп), біологічний (4), соціальний (6), культурно-історичний (10).

Ціннісно-оцінні уявлення носіїв трьох мов про вік людини становлять 6 стійких універсальних аксіологічних домінант: освіта та виховання; наслідування поколінь; добрі розумові здібності / вдача; слухняність у дітей; здоров'я; наявність дітей; 7 специфічних для слов'янської культури: повага до старших (укр. *слухай старих людей, то й чужого розуму наберешся, й свого не загубиш*, рос. *почитай старших – сам будеш стар*); здоровий та активний спосіб життя протягом усіх вікових періодів (укр. *старий, старий, але ярий*, рос. *ни жаль молодца ни бита, ни ранена, жаль молодца похмельного*); дотримання моральних та релігійних норм протягом усього життя (укр. *бережи плаття знову, а честь змолodu*, рос. *в чѣм молод похвалишься, в том стар покаешься*); наявність родини, власного будинку у молодого подружжя; кохання (укр. *молодим потрібен власний дім*, рос. *мужик без бабы пуце малых деток сирота*); 1 етноспецифічна, характерна для свідомості носіїв російської мови: смиренність у молодих жінок (рос. *девичье смирение дороже ожерелья*).

Також *установлено*: 1) універсальний ціннісний орієнтир: “досягати успіху треба у молоді роки”; 2) специфічні ціннісні орієнтири – для слов'янської культури: “легше виховувати дітей заможній людині”, “погано старому чоловікові мати молоду дружину (або взагалі одружуватись), а молодій жінці старого чоловіка”, “старі люди потребують спокою, ведуть пасивний спосіб життя”; 3) універсальні **позитивні** стереотипи: “діти – радість, щастя, кохання, багатство, веселе гомінке життя”, “молоді – енергійні, веселі, активні, здатні йти на ризик”, “молоді – активні, міцні, але недосвідчені / і розумні”, “молодість – благородна, молоді – непорочні”, “молоді мають надію на майбутнє”, “молоді – непримхливі”, “молоді мають добрі розумові здібності, потяг до знань”, “старість – досвід”, “літні люди – віддані, люблячі / терплячі”, “літні люди – веселі, молоді душею”; **нейтральні**: “жінкам властиве приховувати власний вік”; **негативні**: “діти – тягар”, “молоді – недосвідчені, незрілі, наївні”, “виховувати дітей важка та відповідальна справа”, “старі – уперті”, “старість – нещастя, зло, хвороба, незахищеність, смерть”, “старі – дурні, жадібні, фізично слабкі, непривабливі, працювати не здатні, для суспільства не корисні”, “літні люди – порочні, розпусні”, “старим властиве згасання інтелектуальних здібностей, дурість, забудькуватість”, “літні жінки – балакучі”, “літні жінки – сварливі та плаксиві”, “літні жінки – непривабливі”; 4) негативні стереотипи слов'янської культури: “старі – інтравертні, спрямовані на минуле”; 5) негативні стереотипи російської та англійської культур: “молоді – нахабні, розпечені, вибагливі”; 6) етноспецифічні негативні стереотипи російської культури: “молоді / старі – збіднілі”, “молодим властивий мінливий характер”.

Стереотипні опозиції мають теж як закономірності, так і відмінності у трьох культурах: “молодість (сила) – старість (мудрість)”; “старі – досвідчені, добрі порадики / недосвідчені, дурні”; “старі – фізично слабкі / міцні”; “старість (досвід) – молодість (відсутність досвіду)”; “маленькі діти (малий клопіт) – дорослі діти (великий клопіт)”.

Трьом мовам властивою є просторова метафорика часової впорядкованості, виявлена у лексичних та фразеологічних одиницях із семантикою “вік людини”. Фізичні константи людського тіла (його будова, вертикальність) постають у свідомості як універсальна першооснова для моделювання людиною світу і зумовлюють виникнення універсальних для трьох культур архетипних бінарних опозицій Верх / Низ, Ліво / Право з антропологічними змістовими інтерпретаціями (І. Беженар, О. Тищенко). Встановлено локальні, горизонтальні та вертикальні СКО просторового вираження віку. При цьому, спільними СКО є: 1) рух угору як символ процесу зростання, дорослішання; 2) уздовж / униз як символ старіння, неминучої смерті (укр. *молодість пне до зорі, старість гне до землі*, рос. *молодому – все дороги, старому – одна тропка*, англ. *upcoming generation, be bent with years*); відмінною СКО є рух уздовж, що символізує безперспективність у подальшому житті осіб, переважно чоловічої статі, дитячого / молодого віку в свідомості носіїв англійської мови (англ. *a dead-end kid*).

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Теоретичними засадами дисертації є такі положення: 1) архетипи – це константи колективного несвідомого, що складають основу формування загальнолюдських культурно значущих понять, які набули статусу концептів; 2) концепт є ментальною структурою, у змісті якої актуалізовано первинне (архетипне) уявлення – аксіологічна домінанта, що сприяла формуванню інваріантного узагальненого образу і стимулювала появу слова, трансформувались у базові елементи етномовної свідомості, відображені в ціннісно-поняттєвих, ціннісно-образних та ціннісно-оцінних стереотипах.

У результаті застосування розробленої комплексної методики реконструкції архетипного і стереотипного відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов встановлено наявність спільних і відмінних концептуальних уявлень про вікові періоди та статуси, що сформувались у різних етносів в умовах відповідних географічних та історично-суспільних обставин.

Стереотипізація вікових особливостей демонструє збереження універсальних аксіологічних орієнтирів як наслідок трансформації архетипних уявлень. Стереотипно-концептуальні ознаки ціннісно-поняттєвої, ціннісно-образної, ціннісно-оцінної складових концепту базуються на таких еталонних параметрах: вік людини – часовий / просторовий / психо-/ анатоμο-фізіологічний / соціально-правовий орієнтир; об’єкт почуття (естетичні та етичні СКО віку людини) / відчуття (СКО візуальної, кінестетичної, смакової перцепції); об’єкт пізнання / думки (артефактні СКО). Виділені концептуальні ознаки, зокрема процесуальні, психо- / анатоμο- фізіологічні та соціально-правові, представлені бінарними опозиціями, відтворюють бінарну природу архетипу і людського мислення загалом.

Серед лексем-номінацій концепту ВІК ЛЮДИНИ в українській та російській мовах представлені 7 одиниць на позначення дитячого віку, у змісті яких все ще актуалізована сема “рід занять” і збережена як релікт зниклого локального архетипу НОМО SOVETICUS у пострадянських культурах, що зафіксовано тільки у 3 лексемах-номінаціях віку в англійській мові.

В англійській медичній термінології зафіксовано 4 безеквівалентні терміни для позначення морфологічного віку, що свідчить про більшу значущість вікових фізіологічних змін протягом формування організму для носіїв англійської мови. Для української та російської наукової термінології характерною є більш розгалужена психолого-педагогічна класифікація віку. Різниця в показниках календарного віку є незначною і не потребує акцентуації, окрім віку повноліття, що сягає в слов'янських культурах 18 років, в англійській – 21.

Основними носіями інформації про вік людини у свідомості представників трьох мов визначено образи тварин (тотемів), природних явищ, стихій, ландшафтів, коштовних / напівкоштовних металів, фізичних процесів або станів людини / тварини, елементи їжі, одягу, сільськогосподарського знаряддя, зброї; кольорова (білий, чорний, червоний, жовтий, золотий, зелений, срібний, сірий, рожевий) і нумерологічна символіка (числа 3, 4, 10, 20), релікти слов'янських язичницьких вірувань (Бог Род, Коляда, Ярило, Богині Рожаниці, Жива, Мара), міфологічні (Еон, Евум, Кронос / Хронос, Фурія, Мегера, Гарпія, Ювента, Геба, Сенектута, Мокош, Трійця, бик (віл)), християнські образи (Божич, птах, Христос, Трійця) та мотиви (прядіння на веретені, створення Всесвіту).

Стереотипно-концептуальні ознаки ціннісно-поняттєвої, ціннісно-образної та ціннісно-оцінної складових концепту як результату трансформації архетипних уявлень характеризуються образним переосмисленням, основу якого складає натурморфна архетипна метафора. Фітоморфні та зооморфні (зокрема орнітологічні, іхтіологічні, ентомологічні) СКО є значущими для семантичної реконструкції концепту ВІК ЛЮДИНИ і складають основу 30 % номінацій віку людини у зіставлюваних мовах. Ці ознаки визначено як такі, що належать до архетипу ТВАРИНИ та ДЕРЕВА ЖИТТЯ (КВІТКИ).

Також реконструйовано інші ключові архетипи: зокрема фізичні (Світло / Темрява, Кольоровий / Білий), просторові (Верх / Низ, Право / Ліво, Центр / Периферія), біологічні (Молодий / Старий, Здоровий / Хворий, Сильний / Слабкий), психологічні (Чесний / Злодій), соціальні (Багатий / Бідний), культурні (Рай / Ад), гендерно обумовлені та соціально-категоріальні (Чоловік / Жінка, Батьки / Діти, Старший / Молодший (у віковому значенні), Життя / Смерть), часові (Літо / Зима, День / Ніч); архетип Дитини, архетип Молодого / Старого, Мудрого Старого / Старої.

Типові ментальні та культурні архетипно-символьні образи та нейтральні, позитивні й негативні стереотипи / стереотипні опозиції знаходять своє відображення у фразеологічній і пареміологічній системах трьох мов, утворюючи ціннісно-оцінний компонент концепту ВІК ЛЮДИНИ: стійкі вербалізовані ролі, норми, цінності, що закріплені у суспільстві за особами жіночої та чоловічої статі різних вікових груп і відображені в різних образних ситуативних інтерпретаціях, зумовлених середовищем проживання та особливостями історичного розвитку носіїв української, російської й англійської мов.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в можливості проведення вільного асоціативного експерименту з носіями трьох досліджуваних мов із метою виявлення соціально-психологічних (індивідуальних) уявлень про ключові вікові періоди їхнього життя.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України:

1. Орлова Ю. В. Особливості когнітивного поля “Вік людини” в англійській та українській мовах // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. пр. Луганськ: Альма-Матер, 2006. Вип. 12. С. 25–32.

2. Орлова Ю. В. Концепт як базове поняття когнітивної теорії // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. пр. Луганськ: Альма-Матер, 2007. Вип. 5. С. 42–48.

3. Орлова Ю. В. Мотивуючі ознаки концепту ВІК ЛЮДИНИ на матеріалі української, російської та англійської мов // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство: міжвузів. зб. наук. ст. / Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ: Вид-во БДПУ, 2007. С. 110–116.

4. Орлова Ю. В. Просторово-часове вираження віку людини в семантиці англійської та української фразеології // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. пр. Луганськ: Альма-Матер, 2007. Вип. 11. С. 93–97.

5. Орлова Ю. В. Порівняльний аналіз асоціативних полів “вік людини” в семантиці англійської та української фразеології // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. пр. Луганськ: Альма-Матер, 2008. Вип. 5. С. 173–177.

6. Орлова Ю. В. Структура денотативних сем концепту ВІК ЛЮДИНИ (на матеріалі української, російської та англійської мов) // Лінгвістика: зб. наук. пр. Луганськ: Альма-Матер, 2009. № 2. С. 86–93.

7. Орлова Ю. В. Лінгво-філософський аспект дослідження концепту ВІК ЛЮДИНИ // Наукові записки. Кіровоград: Вид-во РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 116. С. 616–620. (Серія “Філологічні науки” (мовознавство)).

8. Орлова Ю. В. Особливості вербалізації концепту ВІК ЛЮДИНИ в українській, російській та англійській лінгвокультурах // Мова і культура: зб. наук. ст. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. Вип. 16. Т. IV (166). С. 549–555.

9. Орлова Ю. В. Концепт ВІК ЛЮДИНИ як предмет наукового міждисциплінарного дослідження // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. пр. Луганськ: Альма-Матер, 2014. Вип. 6 (1). С. 65–72. (Серія “Філологічні науки”).

Стаття в періодичному виданні іншої держави:

10. Орлова Ю. В. Дефініційний аналіз мовних одиниць лексико-семантичних груп “Віковий етап” та “Віковий статус” в українській, російській та англійській мовах // Trypillian Civilization Journal. Alexandria. 2018. URL: [http:// www.trypillia.com](http://www.trypillia.com) (ISSN 2155-871X (Online)).

Статті в інших виданнях:

11. Орлова Ю. В. Социокультурные определения концепта ВОЗРАСТ ЧЕЛОВЕКА (на материале украинской, русской и англо-американской культур) // Трансформация социокультурного пространства в XXI веке: современные реалии культурные стратегии. Саранск, 2011. С. 155–158.

12. Орлова Ю. В. Аскриптивніе возрастніе признаки и стереотипы // Развитие науки в XXI веке: материалы XV Междунар. заочной науч.-практ. конф. Харьков: “Знание”, 2016. Ч. 2. С. 55–60.

13. Орлова Ю. В. Стереотипізація концепту “ВІК ЛЮДИНИ” у свідомості носіїв української, російської та англійської мов // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім “Гельветика”, 2018. Вип. 20. Т. 2. С. 84–90.

Тези наукових доповідей:

14. Орлова Ю. В. Архетипічні образи в структурі концепту ВІК ЛЮДИНИ (на матеріалі української, російської та англійської мов) // Наука та освіта в умовах трансформації суспільства: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 28 лютого 2018 р. Дніпро: НБК, 2018. Ч. 1. С. 95–98.

15. Орлова Ю. В. Образні аспекти дослідження концепту ВІК ЛЮДИНИ: вітальні та натурморфні концептуальні ознаки (на матеріалі українських, російських та англійських лінгвістичних словників) // Концептуальні шляхи розвитку науки: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: МЦНД, 2018. С. 25–27.

АНОТАЦІЯ

Орлова Ю. В. Архетипне і стереотипне відображення концепту ВІК ЛЮДИНИ у свідомості носіїв української, російської та англійської мов. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Міністерство освіти і науки України, 2019.

У дисертації розроблено новий теоретико-методологічний підхід до реконструкції концепту ВІК ЛЮДИНИ, відображеного у свідомості носіїв української, російської та англійської мов. Запропоновано нову комплексну методику аналізу лінгвокультурного концепту ВІК ЛЮДИНИ як архетипно-стереотипного ментального утворення. Виявлено архетипне підґрунтя концепту ВІК ЛЮДИНИ шляхом аналізу етимологічних версій походження слів-імен концепту та ключових номінацій на позначення вікових періодів та осіб за віком у трьох мовах. Розкрито етапи стереотипізації ціннісно-поняттєвих, ціннісно-образних і ціннісно-оцінних уявлень про вік людини у свідомості носіїв української, російської та англійської мов. Представлено максимально повний набір архетипно-символьних ознак, соціокультурних стереотипів віку людини (нейтральних, позитивних, негативних), нумерологічної, кольорової, фітоморфної та зооморфної метафоризації номінацій вікових періодів та осіб за віком. Схарактеризовано закономірності та відмінності у відображенні архетипних і стереотипних уявлень про вік людини у свідомості носіїв української, російської та англійської мов.

Ключові слова: концепт ВІК ЛЮДИНИ, архетип, символ, стереотип, метафоризація, ціннісні уявлення, свідомість.

АННОТАЦИЯ

Орлова Ю. В. Архетипное и стереотипное отражение концепта ВОЗРАСТ ЧЕЛОВЕКА в сознании носителей украинского, русского и английского языков. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, Министерство образования и науки Украины, 2019.

В диссертации разработан новый теоретико-методологический подход к реконструкции концепта ВОЗРАСТ ЧЕЛОВЕКА, отраженного в сознании носителей украинского, русского и английского языков. Предложена новая комплексная методика анализа лингвокультурного концепта ВОЗРАСТ ЧЕЛОВЕКА как архетипно-стереотипного ментального образования. Выявлена архетипная основа концепта ВОЗРАСТ ЧЕЛОВЕКА путем анализа этимологических версий происхождения слов-имен концепта и ключевых номинаций для обозначения возрастных периодов и лиц по возрасту в трех языках. Определены этапы стереотипизации ценностно-понятийных, ценностно-образных и ценностно-оценочных представлений о возрасте человека в сознании носителей украинского, русского и английского языков. Представлен максимально полный набор архетипно-символьных и социокультурных стереотипов возраста человека, нумерологической, колористической, фитоморфной и зооморфной метафоризации номинаций возрастных периодов и лиц по возрасту. Раскрыты закономерности и отличия в механизмах отображения архетипных и стереотипных представлений о возрасте человека в сознании носителей украинского, русского и английского языков.

Ключевые слова: концепт ВОЗРАСТ ЧЕЛОВЕКА, архетип, символ, стереотип, метафоризация, ценностные представления, сознание.

SUMMARY

Orlova Yu.V. Archetypical and stereotypical mapping of the concept HUMAN AGE in the consciousness of Ukrainian, Russian and English native speakers. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Speciality 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2019.

The thesis offers a new theoretical and methodological approach to the reconstruction of the concept HUMAN AGE in the consciousness of Ukrainian, Russian and English native speakers. A new complex method for analyzing the linguocultural concept HUMAN AGE as an archetypical and stereotypical mental formation has been proposed. The archetypical basis of the concept has been determined by considering the etymology of the concept names and nominations of age stages and persons by age in the three languages. There have been established 12 essential conceptual signs of the concept key nominations, which form the archetypical basis of its formation in the consciousness of Ukrainian, Russian and English native speakers: “human”, “body”, “strength”, “life”, “natural time”, “natural space”, “moving around”, “moving along”, “making no move” (“stopping at a place”), “physical action of a person”, “physical condition of a person”, “the social status of a man”.

The stages of stereotyping of axio-notional, axio-figurative and axio-evaluative images of the concept HUMAN AGE in the consciousness of Ukrainian, Russian and English native speakers have been revealed. The most complete set of archetypical and symbolic features, sociocultural age stereotypes (neutral, positive, negative), numerological, coloristic, phytomorphic and zoomorphic metaphorization of age stages and persons by age nominations has been identified. The similarities and differences in the mapping of archetypical and stereotypical images of the concept HUMAN AGE in the consciousness of Ukrainian, Russian and English native speakers have been characterized.

There has been recognized a certain genetic similarity among the Ukrainian, Russian and English lexemes naming the HUMAN AGE, viz. the prototypical structure of it defined as experiences of the cyclic-linear course of time (the circling and moving along the straight line) and the expansion of the semantics of the Ukrainian, Russian and English lexemes that verbalize the concept HUMAN AGE by rethinking, based on a naturmorphic archetypal metaphor. These features have been identified as belonging to the archetype of the ANIMAL and the TREE of LIFE (FLOWER).

There have been reconstructed other archetypes: in particular, physical (Light / Darkness, Colored / White), spatial (Top / Bottom, Right / Left, Center / Periphery), biological (Young / Old, Healthy / Sick, Strong / Weak), Psychological (Honest / Dishonest), Social (Rich / Poor), Cultural (Paradise / Hell), gender and socio-categorical: Man / Woman, Parents / Children, Older / Younger, Life / Death; time (Summer / Winter, Day / Night); the archetype of the CHILD and the WISE OLD MAN / WOMAN.

There has been determined the symbolic basis of the HUMAN AGE nominations that are images of animals (totems), natural phenomena / forces, landscapes, physical processes / states of a person / animal, types of food, kinds of drinks, items of clothing, agricultural tools, weapon, (semi-)precious metals, colors (red, green, yellow, etc.), numerology (numbers 3, 4, etc.), relics of Slavic pagan beliefs (God Rod, Roshanytsi, Yarilo, etc.), the Christian (Bozych, Christ, etc.), mythological images (Aevum, Cronos / Chronos, Senectus, etc.) and motives (weaving on a spindle, the creation of the Universe).

The most typical mental and cultural archetypical and symbolic images; neutral, positive and negative stereotypes / stereotypical oppositions have been revealed in the phraseological and paremiological systems of the three languages and defined that their content comprises the axiological and evaluative component of the concept: a set of verbalized role models, norms, values as fixed in the society for females and males of different age groups, and got developed in various figurative situational interpretations due to the unique habitats and specific historical development of the Ukrainian, Russian and English ethnoses: “the old are physically weak / strong”; “the young are active and strong, but inexperienced / and intelligent”; “it is natural for women to conceal their age”; “children are joy, happiness, love, wealth, cheerful life”; “the youth is noble”; “the old are stubborn; introverts; miserable; poor; talkative (especially women)”; “to raise children is a difficult and responsible task”, “it is necessary to succeed in young years”, etc.

Keywords: the concept HUMAN AGE, archetype, symbol, stereotype, metaphorization, value representations, consciousness.

Підписано до друку 11.02.2019 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 38.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua